

B 67993

67993

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

84

CSUKÁS ISTVÁN

ADALÉKOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI
MAGYAR—SZLOVÁK IRODALMI KAPCSOLATOKHOZ
— HARCOK PETŐFI SZELLEMI HAGYATÉKA KÖRÜL —

SZEGED
1972

CSUKÁS ISTVÁN

ADALÉKOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYAR—SZLOVÁK
IRODALMI KAPCSOLATOKHOZ

— Harcok Petőfi szellemi hagyatéka körül* —

A századforduló körüli évtizedekben Petőfi a magyar nagyhatalmi sovinizmus és a szlovák burzsoá nacionalizmus ütközőpontjában állott. Az előbbinek a nemzeti elnyomást célzó, „rátukmáló” törekvéseivel szemben az utóbbi elutasító magatartását erkölcsileg a nemzeti önvédelem támasztotta alá. A szemben álló két erő mellett azonban századunk elején már új, előremutató tendenciák is jelentkeznek — Hvizdoslav fordításai, a munkásmozgalom új nézőpontja, Votruba tájékozódása — amelyek jelzik a hamarosan bekövetkező változásokat.

A Habsburg-birodalom széthullása a magyar-szlovák kapcsolatokban is új helyzetet teremtett. Ennek politikai-társadalmi szempontból a legjelentősebb vonása, hogy a magyar feudálkapitalizmus — a trianoni határok közé szorítva — elveszítette minden lehetőségét a szlovák nemzeti törekvések elnyomására. Az irodalomra s azon belül a Petőfi-problémára vonatkoztatva ez annyit jelentett, hogy a korábbi ellentétek közül az egyik kiesett, illetve nem játszott többé *közvetlen* szerepet a költő nevéhez kapcsolódó vitákban. Helyét — de nem szerepét — az új csehszlovák állam határai közt élő magyar kisebbség örökölte. És ez a felszabadult szlovák közvélemény együttesen alkotta azt a társadalmi bázist, amelyen a költőről vallott nézetek cseréje közvetlenül zajlott. Az időnként megélenkülő „szócsaták” azonban nemcsak az erőviszonyok megváltozását tükrözték, hanem azt a differenciálódást is, amely a háborút követő forradalmak hatásaként mind a két oldalon végbement. Ennek pedig nem az a lényeges vonása, hogy a szlovák burzsoá nacionalizmus hangot váltott, s most már az erő pozíciójából — a korábbi védekezés helyett — támad és Petőfi megítélésében is reakciósként vizsgálják. Nem is az, hogy a Csehszlovákiába szorult magyar nacionalista körök a Horthy-rendszer ideológiai-politikai képviselőjét igyekeznek ellátni. A differenciálódás lényege — Petőfi kapcsán is — abban jelentkezik, hogy erőre kap a polgári baloldal, főleg pedig a munkásmozgalom, s ezzel létrejönnek a magyar-szlovák kapcsolatok új alapokra fektetésének a lehetőségei. Magyar részről fontos szerepet játszottak ebben a Csehszlovákiában otthonra talált 19-es emigránsok is. Míg a korábbi évtizedekben a kapcsolatok — helyesebben a magyar—szlovák viszony — uralkodó eleme a kétoldalú nacionalizmus antagónizmusa volt, az új helyzetben a két fél baloldali erőinek összefogása válik egyre inkább uralkodóvá.

A Petőfi szlovák visszhangját jelző tények is azt mutatják, hogy ez az új platform a két háború közötti évek folyamán szélesedik.

Irodami síkon az első lépést a Pozsonyban megjelenő Tűz c. folyóirat jelenti,¹

* Részlet a Petőfi a szlovákoknál c. tanulmányból.

¹ Tűz. Pozsony—Bécs, 1921—1923. Szerkeszti Gömöri Jenő.

amelynek szerkesztői — levonva az összeomlással záruló korszak tanulságait — programszerűen vállalják a közvetítő szerepet magyar olvasóik és a szlovák, cseh, román, horvát kulturális élet között. Ez a szándék helyesléssel találkozott a haladó szlovák körökben. Az első szám visszhangja — az elmúlt fél évszázad irodalmi cseréjének mérlege és a Tűz iránt az előlegezett bizalom nyilvánítása² — bizonyítja, hogy adva voltak a kölcsönös megértés feltételei.

Petőfi helyzete sajátosan alakul ebben a korszakban. Művészléte, életművének irodalmi jelentősége háttérbe szorul. Verseiből húsz év alatt egyetlen fordítás jelenik meg, az is a fordító neve nélkül.³ A szlovák irodalmi élettel nincs közvetlen kapcsolata. A közelmúlt bénító hatása mellett ebben az élő szlovák irodalom fellobbanó Ady-élménye is szerepet játszik. Elszórt jelek utalnak csak arra, hogy a magyar iskolát járt írók Petőfőtől is kaptak indítékokat. Pozitív formában ez Martin Rázusnál,⁴ Vladimír Roy⁵-nál, Jankó Jesenský⁶-nél jutott kifejezésre. Krčmérynél pedig negatív hatást váltott ki oly értelemben, hogy — bár jól ismerte Petőfi költészetét —, soha nem tett még csak kísérletet sem verseinek fordítására. Kedvelt magyar írói közt sem említi olyan cikkében, amelyben pedig Hviezdoslavnak Petőfi iránt megnyilvánuló érdeklődéséről is szól.⁷ Arra is van adatunk, hogy a költő egyes megzenésített dalai átkerültek a szlovák folklórbá eredeti dallammal és szlovák szövegváltozatban.⁸ E szórványos jelek azonban nem a jelenről, hanem a múltból adnak hírt. Petőfi művészléte nem vesz részt a háború után kibontakozó, jórészt a modernista irányzatok hatása alatt álló szlovák irodalom formálásában.

Annál intenzívebben jelentkezik a politikai élet szférájában, csakhogy a korábbi évtizedekhez képest lényegesen módosult tartalommal. Akkor a két nacionalizmus politikai-harci eszközeként felhasznált költő nem az igazi, hanem a meghamisított Petőfi volt. Škultétyék a nemzetárulás felnagyított jegyeivel, a millennium urai pedig a győzelmes asszimiláció jelszavaival torzították el Petőfi portréját. Az új helyzetben a torz érvek hangoztatása — a közvetlenül vitázó felek közül — a szlovák nacionalizmus kétes dicsőségű feladata marad, a másik fél, a magyar és szlovák baloldal a költő forradalmi demokratizmusának hirdetőjévé lesz. Így kerül az érdeklődés középpontjába a költő művészléte helyett eszmei hagyatéka, oly módon, hogy a vita annak két oldalát: a nacionalizmust és a forradalmiságot állítja szembe egymással. Az egyikhez az életrajzi tények, a másikhoz pedig a még mindig megvalósulásra váró eszmék szolgáltatnak anyagot.

² Prúdy. 1922. VI. évf. 127—128.

³ Zimmý svet. (Téli világ). Slovenské smery. 1938. V. évf. 5. sz. 170. A vers szövege alatt dátum: 22—28. XII. Valószínűleg E. Boleslav Lukáč fordítása.

⁴ Hoj zem drahá c. költeményének refrénje („otrokmi sme boli dosial”, viacej nebudeme — rabszolgák voltunk ez ideig, tovább nem leszünk) Petőfi Nemzeti dal-ának hatását mutatja. Arany Jánost ünneplő verse miatt „magyaron”-sággal is vádolták. L. Štefan Krčméry levelét E. B. Lukáčhoz. 1924. márc. 27. Matica Slovenská.

⁵ Otvorený list. Národné noviny. 1923. febr. 11. Roy ebben a cikkében a Híradó szerkesztőjével, Arkauer Istvánnal vitatkozik. Egyebek közt arról is szól, hogy a magyar középiskolában kedvelt olvasmányai közé tartozott Az apostol. E. B. Lukáč-hoz írott, 1931. március 17-i keltezésű levelében pedig azt említi, hogy le is akarta fordítani Petőfi költeményét. (Matica Slovenská.)

⁶ „Vel'kymi učitel'mi mu boli ruskí básnici Puskin a Lermontov a iní vynikajúci svetoví básnici (Heine, Petőfi, Musset, Byron)”. Dejiny slovenskej literatúry. Vydávateľstvo Osveta. Bratislava. 1960. 469.

⁷ Comprendre c'est pardonner, Slovenské pohľady. 1922. 596—598.

⁸ A Fördik a holdvilág... című zsánerdalt szlovák népdalként jegyezték le és adták ki a Pöstyén környékén gyűjtött népdalokkal együtt. Piešťanské piesne. (Ze zbirky Karla Plicky vybral a klavírním prívodom opatfil Vitezslav Novak. Brno. Slovenské pohľady. 1923. 311.)

A Petőfi-centenárium

A két háború közötti szlovák Petőfi-irodalom három időpont köré csoportosítható. Ezek közül az első a költő születésének századik évfordulója.

A centenáriumi reakció arra használta fel, hogy — Petőfi nevével visszaélve — a „magyarrá válás misztikus folyamatáról” szónokoljon és a Nemzeti dalt az ellenforradalmi határrevízió indulójává hamisítsa.⁹ Több mint jellemző, hogy a Horthy jelenlétében lezajlott központi ünnepség szónoka a „30 millió magyar” jelszavát meghirdető Rákosi Jenő, akit az ünnepi frázisok puffogtatásában cseppet sem zavart a rendőri cenzúra durva beavatkozása a munkásszervezetek Petőfi-műsorába, sem a kormánypárt szégyenteljes magatartása a költő emlékéért megörökítendő törvényjavaslat kapcsán.¹⁰

Mindez természetesen nem kerülte el a szlovák közvélemény figyelmét, már csak azért sem, mert a csehszlovákiai magyar polgári sajtó készsége közvetítőnek bizonyult. A magyar úri rend meghamisított Petőfijét továbbította olvasóihoz a pozsonyi Híradó, amely éppen a „politikai képzettség” és a „szociális életfelfogás” terén marasztalta el a költőt.¹¹ A Prágai Magyar Hírlap pedig — az ellenforradalmi ünnepség ideológiájához híven — a „politikai magyar nemzet” és az irredentizmus gondolatának diplomatikus, de félreérthetetlen megfogalmazására használta ürügyül az évfordulót.¹²

Ha a korábbi megnyilatkozások nem bizonyították volna, a szlovák burzsoá sajtó centenáriumi cikkei cáfolhatatlan dokumentumai annak, hogy Petőfi neve a szlovák nacionalizmus szemléletében mennyire összenőtt a magyar elnyomással, az erőszakos asszimilációval. Az évforduló jó alkalom arra, hogy fél század sérelmei, fölszított ellenséges érzései egyszerre és koncentráltan támadjanak a magyar úri hatalom ellen, amelynek jelképét, megtestesülését Petőfiiben látják. Ennek során újra előkerülnek a költő családjának szlovák nemzetiségét bizonyító adatok.¹³ A cél érdekében még Koren István visszaemlékezéseit is elferdítik, ill. „továbbfejlesztik”, mert az újabb verzió szerint Petőfi „az édesanyjával soha nem beszélt más nyelven, mint szlovákul”, mivelhogy az magyarul nem tudott. A Sytnianský által 1873-ban először használt s azóta oly sokszor leírt „renegát” jelző nem képes már kifejezni a fullasztó indulatokat s ezért a durvább „janicsárság” váltja fel. A szlovák burzsoázia a friss hatalom birtokában a teljes erkölcsi megbélyegzés és megvetés hangján taszítja a költőt azoknak a „janicsároknak” a táborába, akik magyar uraikat szolgálva „aljas gaztetteket követnek el saját nemzetük ellen.”¹⁴ A féktelen gyűlölet a költő alakját szinte kozmikus arányú fantomná növeli, aki a „magyar tengerbe veszett szlovák milliákat” jelképezi, sőt — a Kollár-féle romantikus szláv-szemlélet felidézésével — példázza mindazokat a szláv tömegeket, amelyek „nyugaton és délen” . . . „a szláv névnek és fajnak a janicsárjaivá lettek.”¹⁵ Így torzul a nagy seges-

⁹ Petőfi századik születésnapja. Világ. 1923. január 3.

¹⁰ Bikácsi László: Petőfi emléke a Horthy-korszak parlamentjében. Irodalomtörténet. 1950. 3. sz. 89—95.

¹¹ A pozsonyi Híradó ünnepi Petőfi-melléklete. 1922. december 24. 15.

¹² Petőfi Sándor. Prágai Magyar Hírlap. 1922. aug. 5.

¹³ Jozef Škultéty: Petőfiho otec. Národné noviny. 1920. május 19.

¹⁴ Oslava Petőfiho a Slováci. Slovenská politika. 1923. január 3.

¹⁵ Kollár a Petrovič. Slovenská politika. 1922. augusztus 13.

¹⁶ Slovenská politika. 1923. január 3.

vári halott emléke — elsősorban a magyar „úri betyárság” jóvoltából — a szlovák „tragédia csúcspontjává”, a „nagy nemzeti veszteségek végösszegévé”,¹⁷ a centenárius pedig az „agresszív tendenciák és a renegátság ünnepevé a nemzetárulók szellemének összes járulékaival.” A forradalom Európa főlé magasló költője — sajátos módon — „a rabszolgatartók dicsőítőjévé” degradálódik.¹⁸ A szlovák burzsoázia most fizet azért, hogy a dualizmus magyar iskoláiban a „szlovák ifjúságot Petőfi nevével, ideológiájával, zabolátlan szellemének termékeivel gyötörték.”¹⁹ Az is kiderül, hogy az erőszakos magyarosítás apostolai nemcsak a szlovák ifjúság ellen vétettek, hanem Petőfi ellen is. Másként nem maradhatott volna fenn a ferencjózsefi időkben iskolázott szlovákok emlékezetében a költőről az a téves nézet, hogy „a magyar szabadság hamis ideológiáját sok frázissal és hazug lelkesedéssel gazdagította és jelentősen fokozta a magyarok türelmetlenségét a nem magyar népekkel szemben.”²⁰ Ezek után az a javaslat sem meglepő, hogy az évforduló alkalmából a szlovák iskolák is áldozzanak néhány napot a költő emlékének, s a tanítók mondják el a gyerekeknek, ki volt Petrovič-Petőfi. Természetesen az előbb ismertett szempontok szerint.

Petőfi nemcsak a magyar társadalmi fejlődés egyes fordulóján töltötte be a „vívásválasztó” szerepét, hanem a két háború között a szlovákoknál is. Mert a polgári baloldal, főleg pedig a munkássajtó, az előbbtől merőben eltérő módon és hangvétellel emlékezett meg a századik évfordulóról. Az a hagyomány folytatódik itt tovább, amely a tízes évek fordulóján Votrubáékkal kezdődött és a magyar—szlovák kapcsolatoknak új irányt szabott. Az induláshoz képest az a különbség, — s ez a Petőfi körüli állásfoglalásban is érzékelhető —, hogy az azonos vagy rokon nézetek most már szélesebb társadalmi bázist kapcsolnak egybe, mivel a szlovák baloldalhoz hasonló módon vélekedik a csehszlovákiai magyar haladó polgárság és a magyar munkássajtó is.

Ez a baloldali szlovák szemlélet sem mentes teljesen a nacionalista elemektől. Erős hangsúly esik itt is a költő szlovák eredetére, de a nemzetárulás vádjára nélkül.

A polgári baloldal sajtójában eszmeileg zavaros, ill. téves nézetek is hangot kapnak a pánszlávizmusnak a demokratizmussal való azonosításában.²¹ A cikkek közül kibontakozó költői portré mégis — elnagyoltan is — valódi, a forradalmaré, aki „új korszakot” jelent a magyar szellemi fejlődésben, mert „első volt, aki a néphoz fordulás jelszavát” megfogalmazta.²² A „nemesi kiváltságok és a Habsburg-dinasztia ellensége” még közelebb kerül a haladó szlovák olvasókhoz azáltal, hogy szembeállítják a „fehér terror és a feudális reakció” világával.²³ A Robotnické noviny a fentieket két lényeges mozzanattal egészíti ki. Petőfi politikai nézeteit a forradalmi versekből vett idézetekkel, ill. e költemények fő gondolatainak kiemelésével szemlélteti. Így ismerkednek meg a szlovák dolgozók olyan Petőfi-versekkel is, amelyek ez ideig fordításban még nem jelentek meg. A másik fontos mozzanat annak hangoztatása, hogy Petőfi forradalma a századik évfordulón is időszerű, s eszméinek örököse, forradalmi harcának folytatója a munkásosztály.²⁴

¹⁷ Slovenská politika. 1922. augusztus 13.

¹⁸ Petőfi-Petroviča oslavujú košickí židia. Slovenský východ. 1923. január 5.

¹⁹ Slovenská politika. 1922. aug. 13.

²⁰ Uo.

²¹ Petrovič-Petőfi a panszlávizmus. Slovenský deník. 1923. jan. 23.

²² Petőfiho centenárius. Slovenský deník. 1922. dec. 31.

²³ Alexander Petőfi. Slovenský deník. 1923. jan. 4. A rövid, de tartalmában a költő emlékéhez méltó megemlékezés fölött Petőfi mellképét közlik.

²⁴ Petőfi Sándor. Robotnické noviny. 1923. január 10.

Ezt a jövőt formáló Petőfi-kultuszt ápolja a csehszlovákiai magyar munkássajtó is, amely az évfordulón azzal leplezi le Horthy ellenforradalmi rendszerét, hogy az retteg a nép kezébe adni a költő műveinek teljes, a prózai írásokat is felölelő kiadását, fél azok forradalmasító hatásától.²⁵ Ebben a szellemben ünnepel a már említett Tűz c. folyóirat is, amikor Petőfi-pályázatot hirdet,²⁶ majd pedig Petőfi és Ady műveiből irodalmi estet rendez.²⁷ Ez az est egyben a haladó magyar kultúra zászlóbontása is Pozsonyban az új történelmi körülmények között. Annak a programnak a meghirdetése, amely a kultúra eszközeivel kívánja a politikai megértést, a progresszív erők összefogását szolgálja.

Korábban már utaltunk arra, hogy a két háború közötti évek alatt Petőfi elsősorban politikai problémaként van jelen a szlovákok tudatában. A centenáriumi visszhang is ezt igazolja. A politikai sajtó szenvedélyes hangja tartja a vezérszólamot és ettől persze nem függetlenül, de sokkal halkabban, mintegy a háttérben szólal meg az irodalom, pontosabban az irodalomtörténet. Mert irodalomtörténeti megemlékezésnek kell tekintenünk Štefan Krčméry-nek az évforduló kapcsán írt Petőfi a Madách c. cikkét is,²⁸ amely alkalmi jellegénél fogva és a két író szlovák származásának hangoztatása okán kapcsolódik csak a politikai sajtó megnyilatkozásaihoz. De egyéb megállapításai — az életmű jellegzetes vonásai, fogadtatása a szlovákoknál, párhuzamos jelenségek stb. — kiemelik a napi politika kereteiből. A cikkíró szándéka is ez, azért határolja el magát azoktól a nacionalista köröktől, amelyek Petőfit „visszakövetelik” a szlovák irodalom számára. A két író életútját, munkásságát olyan történeti tényként fogadja el, amelyet vitával megváltoztatni nem lehet. Ezért a helyük — jogosan — a magyar irodalomtörténetben van.

Ez a tárgyilagosabb, higgadtabb hang és szemlélet jellemzi azokat az irodalomtörténeti írásokat, vitacikkeket, megjegyzéseket is, amelyek az 1923-as év körül láttak napvilágot s érintik a Petőfi-problémát is. Túlzás azt állítani, hogy „az írók védelmükbe veszik Petőfit” s „a védelem előtt éppen a Slovenské pohľady nyitja meg hasábjait.”²⁹ Csupán arról a magasabb szempontokhoz igazodó magatartásról van szó, amelyet a századfordulón még Hviezdoslav kiállása szentesített. A legnagyobb szlovák költő példája fegyelmez, mértéktartásra int halála után is, még olyan helyzetben is, amikor az elnyert nemzeti önállóság — mint láttuk — kedvezett a nacionalista szenvedélyek föllobbanásának. Mérsékeli Škultéty hangját is, aki Selmec múltjáról írott tanulmányában — Petőfit is említve — szigorúan a tényekhez tartja magát. Már nem Petőfivel, hanem csak azokkal vitatkozik, akik a Deák-pályám c. vers elmarasztaló sorát a selmeci Lichard tanárra vonatkoztatják.³⁰

A hviezdoslavi példa — a 70-es évek ellenzéki szlovák fiataljainak szemléletével is kiegészülten — sugallja Belo Klein-Tesnoskalský kritikai megjegyzéseit is, amelyekkel Bujnák Arany-könyvének hibáira mutat rá.³¹ Bujnák nem kerülhette el, hogy — Arany kapcsán — Petőfiről is nyilatkozzék, annál kevésbé, mivel elvi kiinduló pontja, pozitívista módszere arra készítette, hogy a szlovák recepció szempontjából Aranyt Petőfi fölé emelje. Ehhez az érveket készen kapta a szlovák nacionalizmus Petőfi-ellenes megjegyzéseiben. Ezért — a jobboldali szlovák sajtó cente-

²⁵ Petőfi dugaszban. Kassai Munkás. 1923. április 22.

²⁶ Tűz. 1921. I. évf. 1—2, sz. 11. és 110.

²⁷ Tűz. 1922. 1—2—3. sz. 150.

²⁸ Štefan Krčméry: Petőfi a Madách, Slovenské pohľady. 1922. 716—718.

²⁹ Vájlok Sándor: Petőfi a tótoknál. 32.

³⁰ Jozef Škultéty: Banská Štiavnica v minulosti. Slovenské pohľady. 1928. 173—174.

³¹ Belo Klein-Tesnoskalský: Ján Arany v slovenskej literatúre. Poznámky na knihu dr. Pavla Bujnáka. Slovenské pohľady. 1925. 224.

náriumi hangulatkeltésétől is befolyásoltan — Aranyról szóló könyvében ismételten említi a renegátságot, az ebből eredő „lelkiismeretfurdalást”, amelyet Petőfinek — pszichikai kényszerből — „magyarsága állandó hangoztatásával” kellett elnyomnia.³² Klein-Tesnoskalský nem „védi meg” Petőfit, csak helyes arányérzékkel a mérleget billenti helyre. Meggyőző érvekkel bizonyítja, hogy Petőfi „nem nemzetáruló, nem stréber”, mert gyermekkori környezetében, Félegyházán, Szabadszálláson csak magyarnak nőhetett fel. „Petőfi életútja — írja — amilyen hányatott és változatos, a maga hősi befefejezésével a fenséges eposz hatását kelti bennünk. A strébernek nem ilyen emberek.”³³ A megértés, sőt a rokonszenv hangján szól Klein-Tesnoskalský Petőfiről 1925-ben írt Jókai-tanulmányában is.³⁴ Ebben számos olyan életrajzi mozzanatot említ a költő magánéletéből és közéleti szerepléséből, amelyeket ez ideig a szlovák Petőfi-irodalomban még nem közöltek. Ezek az epizódok, anekdotikus jellegű történetek alkalmasak voltak arra, hogy a költőt emberi közelségben állítsák a szlovák olvasó elé. Így a munkássajtó által citált forradalmi költeményekkel, valamint Petőfi eszmei-politikai arculatának helyesen kiemelt vonásaival együtt a költő javára zárták le a centenáriumi vitát, mert — az ellenséges hangulatkeltéssel szemben — gyarapították a szlovákok tájékozottságát.

2.

Petőfi és a Sarló

Az 1930-as év jelzi a következő fordulót, amikor Petőfi eszmei hagyatéka újra élénken foglalkoztatja a szlovák közvéleményt. Ez az érdeklődés sem a szlovák politikai-kulturális fejlődés belső igényéből fakad. Kiváltó oka a csehszlovákiai magyar értelmiségi ifjúság haladó mozgalmának, a Sarlónak a Petőfi-kultusza. A sajtóvisszhang most is, ill. most még inkább politikai jellegű. Jelentősége Petőfi és a 48-as forradalom történelmileg aktuális tanulságaiban, azok hangsúlyozásában rejlik s kevésbé azok részletekbe menő kommentálásában.

Azok a magyar fiatalok, akik a 30-as évek elején a Sarló táborát alkották, a monarchia utolsó éveiben még gyermekéveiket élték, s így mentesek maradtak a magyar birodalmi gondolat fertőzésétől. Öntudatra ébredésük a megváltozott történelmi helyzet kereteiben ment végbe, szemléletük annak hatása alatt formálódott. Ez a hatás abban nyilvánult meg, hogy a Sarló fiataljai elfogultság nélkül igyekeztek szemlélni a magyarság és a szomszéd népek viszonyát, és a baráti egyetértés útjait keresték. A forradalmak eszmei utóhatása és — a mozgalom legjobbjainál — a marxizmus tanításaival való megismerkedés tekintetüket a szociális kérdések felé fordította, bár egyes tagjai később kommunistává lettek, a Sarlós mozgalom a maga egészében nem állott a forradalmi marxizmus eszmei alapján. Ideológiai-politikai eklekticizmusára utal a neve is: a sarló-kalapács szimbólumpárból csak az elsőt vallja magáénak. Nem a munkásosztály, hanem a parasztság problémái képezték szociális programjának gerincét. A megoldatlan földkérdés és a régi Magyarország területén élő népek kapcsolatának rendezetlensége az 1848-as forradalom „tragikus hiányára” hívta fel a fiatalok figyelmét. „Az új magyar nemzedék 1848

³² Pavel Bujnák: Ján Arany v literatúre slovenskej. 19.

³³ Belo Klein-Tesnoskalský: Ján Arany . . . 228.

³⁴ Tesnoskalský: Móric Jókai. Slovenské pohľady. 1925. 392.

két, meg nem valósult polgári követelményéből indul ki — hangzott Balogh Edgár egyik előadásában —, hirdeti a parasztkövetelmények nemzeti jelentőségét, valamint a Duna körüli kis nemzetek találkozását. Mindez azonban az új szociális körülményekkel találkozik már és a tudományos szocializmus társadalom-szemléletében keresi az esedékes magyar megújulás lehetőségét.³⁵ A 48-as örökség tudatos vállalása jut kifejezésre a kossuthi konföderáció modern értelmezésében és a Sarló Petőfi-kultuszában.

1930. március 15-én a Sarló kéttagú küldöttsége — a szomszéd népek barátságát hirdetve — a budapesti Petőfi-szoborra olyan koszorút akart elhelyezni, amelyet a vörös szalagon és a magyaron kívül a cseh, a szlovák, a román, a szerb és a horvát nemzet színeit viselő szalagok díszítették. A budapesti rendőrség közbe lépése miatt azonban a Sarló koszorúja a Petőfi-szobor helyett Táncsics sírmlékére került. Az ügyből parlamenti interpelláció és — a magyarországi, valamint a cseh-szlovákiai magyar, szlovák, sőt cseh napilapok részvétele mellett — több napon át tartó sajtóvita kerekedett, amely témánk szempontjából néhány hasznos tanulságot rejt magában. Egyebek közt a szlovákok Petőfi-szemléletének — a változó helyzet-hez igazodó — módosulásairól is tanúskodik.

Az előző fejezetekben ismételten rámutattunk arra, hogy a szlovák közvélemény az uralkodó osztályok reakciós céljaira kisajátított és meghamisított Petőfit nem egyszer azonosította magával az elnyomó magyar rendszerrel. Ezt az optikai csalódást Hviezdoslav fordítói tevékenysége és A magyar nemzet c. versre adott költői válasza, még inkább a tízes évek haladó szlovák sajtójának állásfoglalása kezdte eloszlatni. Végérvényesen azonban a koszorúzási affér cáfolta meg. Az a szinte hisztérikus, elutasító reagálás, amely a Sarló akcióját az ellenforradalmi Magyarországon fogadta,³⁶ a „hazaárulás” vádja,³⁷ a képmutató fölháborodás a „szokatlan, tapintatlan és sértő kegyelet”³⁸ nyilvánítása miatt, amely „meggyalázása a nagy nemzedéknek és Petőfi egész szellemtörténeti jelentőségének”, ez mind kétségtelen bizonyíték volt arra, hogy a magyar úri rendnek semmi köze Petőfihez. A szlovákok előtt nyilvánvalóvá lett, hogy — bár a költő nevével összeforrott március 15-e a szabadság ünnepe —, „Magyarországon semmi nem olyan veszélyes és büntetendő, mint a szabadság ünneplése” Petőfi szellemében.³⁹ E szellemi örökség vállalása viszont a feudalizmus, a középkori elmaradottság, az ellenforradalmi rendszer megtagadását jelenti. A pesti kormányzat ezért ítéli el a Sarló vállalkozását és ezért szórátja szét rendőrséggel a Petőfit ünneplő munkásokat.⁴⁰

A századvég körüli évtizedekben az is szokásban volt a szlovákoknál, hogy védelmi harcukban Petőfit használták fegyverül. Nem egyszer a költő szavaival leplezték le az uralkodó rendszer képmutatását, a szavak és a tettek közötti ellentmondásokat. A harcnak ez a formája a 30-as években is érvényben van, de — bár célja azonos —, tartalma megváltozott körülményekhez idomul. Korábban a szlovákok — nacionalizmusuk differenciálatlan magyarságszemlélete következtében — Petőfi antifeudális kritikáját a magyarság egésze ellen fordították és közömbös kívülállóként mutattak rá a nemzet és a költője közötti ellentétre. Most azonban — a társadalmi osztálytagozódást tudatosító forradalmak hatásaként — szemléle-

³⁵ A Sarló pozsonyi ünnepe. A Nap. 1930. március 17.

³⁶ Vihar a pozsonyi Sarló-szervezet körül. Budapesti Hírlap. 1930. márc. 20.

³⁷ „Vlastizradcovia”, Slovenská politika. 1930. március 27.

³⁸ Egy koszorú körül. Magyarország. 1930. márc. 20.

³⁹ Slovenská politika i. h.

⁴⁰ Policia rozháňala Petőfiho oslavy v Pešti. Slovenský denník, 1930. március 17.

tükben a magyar néptömegek és elnyomóik elkülönülten jelentkeznek. A költő pedig már nem a nemzettel, még kevésbé az úri osztályokkal, hanem a néppel azonos. Ez az átrendeződés a régi harci forma tartalmát is módosítja. A Horthy-rendszer bírálata Petőfi szellemében a magyar nép jogfosztottságának hangoztatását is jelenti.

Ez a felismerés jelentkezik a koszorúzási ügy kapcsán a szlovák sajtóban, amely szerint a márciusi ünnep Horthy Magyarországon tulajdonképpen a „nemzeti gyász napja.” „Mert hogyan is örülhetne a magyar nép... a szabadság és a demokrácia törvényeinek, mikor azok csak a múlt emlékei Magyarországon? Hogyan lehetne örülni, amikor azokra legfeljebb csak a jelenbeli elnyomás, a reakciós magyar rezsim emlékeztet? Mi haszna szónokolni a régi szabadságról, amikor az oligarchák önkénye uralkodik? Mi értelme van demokráciáról beszélni, ha a hatalmat egy kiváltságos kaszt bitorolja, amely megfojtja az ország egész politikai életét?”⁴¹ Ilyen körülmények között „szegény Petőfi... szomorú szemrehányásként és komor figyelmeztetésként áll a dunai híd mellett, — s boldog, mert szobrának hideg érce nem érzi és nem tudja, mi történik körülötte Magyarországon.”⁴²

Ez már nem a kívülálló kárörme, hanem annak a hangja, aki a forradalmár költővel ért egyet s vele szövetkezve áll szemben a társadalmi haladás ellenségeivel.

A koszorú-ügy harmadik figyelemre méltó tanulsága az, hogy a szlovák — és a csehszlovákiai magyar — köztudatban a népek színeit jelző koszorú — mint a megbékélés szimbóluma — először kapcsolódott össze Petőfi nevével. A költő eszméi hagyatéka és a jelkép együttesen először hirdette a Duna-táj kis népeinek elkerülhetetlen közeledését. E közeledés elvi alapjait a 48-as márciust követő hónapokban az Egyenlőségi Társulat proklamációjában éppen Petőfi fogalmazta meg. Akkor — az ismert okok miatt — a megvalósulásra nem kerülhetett sor. Később az antagónisztikussá váló ellentétekkel a 19-es tanács hatalom sem volt képes megbirkózni. A 30-as években a fenyegető fasizmus, vagy a sarlóások szavaival: „a nyugati kapitalizmus közös veszélye,”⁴³ különösen aktuálissá tette „a kelet-európai népek találkozásának prófétikus szózatát”.⁴⁴ Ez a „szózat” pedig — amelyhez Petőfi, Táncsics és Kossuth neve kapcsolódott — az elmondandó koszorúzási beszéd központi gondolataként úgy hangozott, hogy „az összes Duna-menti nemzetek jövője csak a demokratikus dunai szövetség útján oldható meg.”⁴⁵

Volt a sarlóások eszméi közt sok naivság, romantikus elképzelés is. Hiszen történelmi igényű programjukat úgy akarták valóra váltani, hogy egyben elhatárolták magukat minden „állampolitikai” és „napipolitikai” kérdéstől.⁴⁶ A mozgalomnak a forradalmi marxizmusig eljutott tagjai fel is ismerték, hogy a dunai népek bonyolult nemzeti és szociális problémái polgári keretek között már nem oldhatók meg.⁴⁷ De azt is tudták, hogy a megoldás történelmileg kínáló új módja a 48-as forradalmi hagyományokból is táplálkozik. Ezért, ha mai szemmel naivnak, utopisztikusnak tűnik is a Petőfi-szobor felszalagozott koszorúja mint jelképes harci program, mégis már akkor jelzett valamit a történelmi folyamatból. Abba az irányba muta-

⁴¹ Ubohý Petőfi. Slovenský denník. 1930. március 21.

⁴² Uo.

⁴³ A Sarló levele a Híradó szerkesztőségéhez. Híradó. 1930. március 22.

⁴⁴ A pozsonyi sarlóások nem koszorúzhatták meg a budapesti Petőfi-szobrot. A Nap. 1930. március 17.

⁴⁵ Szcitovszky háji Tuku. Slovenský denník, 1930. március 21.

⁴⁶ A Sarló levele a Híradó szerkesztőségéhez. Híradó. 1930. március 22.

⁴⁷ A Sarló pozsonyi ünnepe. A Nap. 1930. március 17.

tott, ahol a dunai népek sorsközösségének mai megoldási formája derengett. Így Petőfi politikai eszméi a haladó magyar és szlovák közvéleményben az egymásra utaltság felismerését, „közös dolgaink” rendezésének parancsát segítették tudatosítani.

Petőfi és a DAV

A Petőfi névvel jelzett forradalmi hagyomány időszerűségét a 30-as években a DAV c. folyóirat tárta fel a szlovákoknál. A DAV írói köre azokból a fiatalokból tevődött össze, akik a 20-as évek közepén eszmeileg a kommunista mozgalomhoz kapcsolódtak, művészi hitvallásuk szerint pedig a szlovák avantgard irányzatot képviselték. Közülük nőttek ki a szocialista realizmus olyan művelői, mint Laco Novomenský, Fraňo Král, Peter Jilemnický, Ján Poničan és mások.

Ez az eszmei irányultság teszi érthetővé, hogy a DAV — igaz, hogy csak egyetlen alkalommal — a költő emlékéhez valóban méltó Petőfi-kultusz fórumává lett. A Neznáma tvár Alexandra Petőfiho (Petőfi Sándor ismeretlen arca) c. tanulmány⁴⁸ s fölötte a költő arcképe merőben új állásfoglalásra vall a szlovákoknál. Az előzmények közül csak a Misera contribuens plebs (Votruba) vonalához kapcsolódik, de úgy, hogy annak nem egyszerű folytatása, hanem magasabb szinten, más minőségben való továbbfejlesztése. Petőfi szlovák utóélete, amely több mint fél évszázadon át szeszélyesen kanyargó folyóként, téveszmék és nacionalista indulatok hullám törői közt vágtatott magának utat, most lépett természetes medrébe. Útjában lesznek még akadályok, rövid kitérők, de az irány alapvetően már nem változik.

A DAV — a tanulmány címének megfelelően — valóban „ismeretlen” Petőfi-portrét mutat be a szlovákoknak. Nem azét a költőét, aki „oly szépen tudott írni a borról, az asszonyokról, a hazáról, a Duna-menti síkságról és a magyar pusztai csárdákról”, mint ahogy ezt az iskolákban tanították. Nem is a költőről szól a tanulmány, hanem a politikusról, a pesti forradalom balszárnyának egyik vezetőjéről, nem a versei alapján, hanem a korabeli sajtó és Petőfi naplója, beszédei, cikkei tükrében. Tevékenységének erre a területére a szlovák közvélemény ez ideig csak a választási Nyilatkozat szemelvényes fordítása révén nyerhetett bepillantást. Most pedig — a tanulmány nyomán — kibomlik előtte a 48-as tavaszi hónapok lázas tevékenysége, feltűnik a népgyűlések szónoki emelvényén agitáló Petőfi, akinek forradalomra buzdító kiáltása elhallatszik egészen — a DAV olvasóinak füleig. Többet mond ez a cikk a szlovákoknak, mint a Sarló koszorúja, és hangja is határozottabb, egyértelműbb, ideológiailag is tisztább. Itt nem húzódik határvonal a Petőfi-kultusz és a „napipolitika” között, ellenkezőleg, a kettő szoros kapcsolatára

⁴⁸ Neznáma tvár Alexandra Petőfiho. DAV. 1933. 130—132. A tanulmány szerzője M. Telcs. A név írásmódja szerint magyarnak kellene lennie s ez esetben a 20-as évek „lázadó” szegedi fiataljainak egyikére, Telcs Máté Lászlóra is gondolhatnánk. (Péter László: József Attila Szegeden. A Szegedi Egyetemi Könyvtár kiadványai. 34. sz. Szeged, 1955. 19. és Szabolcsi Miklós: Fiatal életek indulója. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1963. 397.) Ez a feltételezés ahhoz az érdekes következtetéshez vezetne, hogy a szlovák és a szegedi avantgardista fiatalok között kapcsolat állott fenn. A névazonosság azonban önmagában nem bizonyítja Telcs Máté László szerzőségét. A tanulmány-nál nincs feltüntetve a fordító neve, valószínűleg szlovák nyelven készült. Könnyed stílusa sem vall fordításra. Bevezető sorainak személyes jellegű közlése pedig olyan szerzőt mutat, aki szlovák oldalról közelíti meg a kérdést s olyan apró adalékról is tudomása van, mint Martin Rázus Arany Jánost ünneplő versének Petőfit renegátságban elmarasztaló utalása. Ezek szerint a szerző valószínűleg szlovák, vagy legalább is szlovákul jól tud és a szlovák irodalom kérdéseiben teljesen otthonos személy.

esik a hangsúly. A 48-as reakciót a Horthy-fasizmussal, a Petőfi forradalmat Sallai és Fürst mártíromságával összekötő vonalak könnyen áttekinthetővé teszik a társadalmi harc síkját, és félreérthetetlenül mutatják meg, ki kinek az örökébe lépett. A buzgalom kissé sematikus is teszi ezt a képet, alkotója túlságosan merész, történelmi tényekkel nem igazolható következtetéseket von le, mikor azt állítja, hogy Petőfi ismerte a Kommunista Kiáltványt és proletárforradalmat akart. Ha a szerző történelmileg tévedett is, aktuálisan, a 30-as évek forradalmi mozgalma szempontjából igaz volt, amikor a kommunisták öröklési jogát Petőfi hagyatékára bejelentette. A tények ellen vét a tanulmány szerzője abban is, hogy Kossuthot — a forradalmár Petőfivel ellentétben — a nemesi reakció vezérének teszi meg, majd hogy nem egy vonalba állítva Windischgrätz-cel. Kettőjük ellentétét azzal az ugyancsak hibás megállapítással is igyekszik érzékeltetni, hogy „Petőfi befolyása a magyar forradalom második évében szakadatlanul nő, Kossuthé pedig csökken”. De a Kossuthal szemben igazságtalan, téves állításnak is van pozitív szerepe a szlovákok Petőfi — szemléletének formálásában. A korábbi évtizedekben ugyanis — de a 30-as évek után is lesz még rá példa — a szlovák nacionalizmus szemében Petőfi és Kossuth egyet jelentett, mindkettő: odrodilec, renegát. A nemzetárulás bélyegével hitelesített azonosság mellett azután háttérbe szorult kettőjük politikai felfogásának a különbsége. Kossuth kárára eltúlzott arányban ugyan, de ez a különbség most nyilvánvalóvá lesz. A renegátság pedig — mint mellékes körülmény — csak a nacionalista szlovák Petőfi-portré kritikájaként kerül megemlítésre, a tanulmány szerzője nem vállal közösséget a turócszentmártoni indulatokkal.

A szlovákok számára új, a Duna-menti népek összessége számára pedig időszzerű is a 30-as években a DAV Petőfije. Időszerűségét azok a szavak hangsúlyozzák, amelyek a folyóirat magától a költőtől idéz. A haladás eszméjének legyőzhetlenségéről szóló ismert hitvallásról van szó, amelyet Petőfi üzeneteként tolmácsol a szlovák avantgard folyóirata „a nép barátainak”, „minden élőknek és üldözötteknek”, „magyaroknak és nem-magyaroknak.”

Egy nacionalista irodalomtörténeti koncepció

Mint a sarlóások, még inkább a davisták példája mutatja, már szerveződtek azok az erők, amelyek végül is eltávolították Petőfi szlovák portréjáról a fél évszázad folyamán rárakódott salakot. A társadalmi harc frontvonala mögött, a szellemi „hátszág” hangulatilag hűvösebb tájain azonban korántsem ragyogott olyan tiszta fénnel a költő szelleme.

Elejtett megjegyzések, sajtóban, folyóiratokban, magánlevelezésben ritkán felbukkanó nyomok mutatják, hogy egyes írók, kutatók „nyilvántartásából” azért nem tűnt el, csak éppen nem tartozik az izgató kérdések közé. Neve és versei ott található az Anton Straka által szervezett és a baráti közeledést szolgáló közös irodalmi estek műsorán.⁴⁹ Ebből az időből való Vladimír Roy már említett levele is, amelyben elismeréssel nyilatkozik Az Apostolról.⁵⁰ (A pesti egyetemen ugyanakkor azt tanítják, hogy „Az apostol végső hatása esztétikailag is disszonáns.”⁵¹) Ez idő tájt veti papírra magyar nyelven Štefan Krčméry is gondolatait a „magyarul író

⁴⁹ Československó—maďarské večierky, Slovenský večerník. 1932. január 15.

⁵⁰ Vladimír Roy levele E. Boleslav Lukáchoz. 1931. március 17. Matica Slovenská.

⁵¹ Tamás Anna: Petőfi Apostola. Irodalomtörténet. 1952. 3—4. sz. 435.

Petrovičok”-ról.⁵² Leggyakrabban még a Hviezdoslav-kutatás által feltárt adalékok, vagy a szlovák költő emlékét ápoló alkalmak hozzák felszínre Petőfi nevét.⁵³

Ezeknél az — inkább csak tényyszerűségük okán feljegyzett — adatoknál sokkal érdekesebb számunkra, hogy a kor szlovák polgári irodalomtörténete milyen képet alkotott a magyar költőről. Ennek felderítéséhez a legilletékesebb forrásként kínálkozik Pavel Bujnák kéziratban fennmaradt egyetemi előadása.⁵⁴ Annál is inkább, mivel Bujnák az Arany Jánosról írott könyv vitája során szinte „házi feladatul” kapta a Petőfi-probléma vizsgálatát mint olyan kutató, aki — kapcsolattörténeti munkássága révén — a magyar irodalomban is otthonosan mozog. A vitában tett egyik megjegyzése szerint szívesen is vállalkozott arra, hogy feltárja „Petőfi hatását a cseh-szlovák irodalomban”, de ezen túlmenően tervbe vette a költő jellemének, egyéniségének a vizsgálatát is „szlovák nézőpontból.”⁵⁵ Az első feladat részbeni megvalósulása a Neruda a Petőfi (Neruda és Petőfi) c. tanulmány, a másodiké az egyetemi előadás, amelyet érdemes közelebbről megismernünk.

Bujnák Petőfi-szemléletét négy tényező határozza meg: a nacionalista elfogultság (amely már az Arany-monográfiában is túlzásokra ragadtatja a „renegát” Petőfivel szemben), a pozitivistá-pszichologizáló módszer, a magyar liberális irodalomtörténetírás hatása és a szerző gyakran megnyilvánuló felületessége. Mindazt, ami a megelőző évtizedekben a renegátság vádja körül elhangzott, Bujnák igyekszik rendszerbe foglalni, tudományos mezbe öltöztetni. Előadásának legfőbb célja, hogy a polgári nacionalizmus Petőfi-portréját a maga tudományos eszközeivel hitelesítse, sőt — lehetőség szerint — tovább is fejlessze. Ennek érdekében a magyar Petőfi-irodalomból kritika nélkül átvesz minden olyan utalást, megállapítást, amely alkalmasnak ígérkezik koncepciója alátámasztására. Az önkényes értelmezéstől sem tartózkodik.

A költő élet- és jellemrajza bőséges alkalmat nyújt Bujnáknak ahhoz, hogy szempontjait érvényesítse. Megtévesztő módon — Ferenczire hivatkozva — azt állítja, hogy Petőfi „később is csak szlovákul tudott beszélni a szüleivel”, akik — miután fiuk híres költővé lett — „engedve akarátának, az ő kedvéért nagykeservesen törték csak a magyar nyelvet.” Holott Ferenczi — a maga nacionalizmusától vezetve — éppen azt bizonyítja, hogy az öreg Petrovics beszédében és külsejében is az alföldi színmagyarság méltó képviselője volt. Tendenciózusan hamis Bujnáknak az az állítása is, hogy az apa a „szlovák légkör” kedvéért vitte fiát Aszódra, így ragadva ki őt a „könnyelmű, bohém magyar környezetből”. Érdekes Bujnák tárgyalási módja, amely az egyes tények, jelenségek értelmezésénél rugalmasan mindig azt a szempontot veszi elő, amelyik az adott esetben az alapkoncepciónak, ill. a szerző szubjektív szándékának leginkább megfelel. Ez aztán gyakran vezet következtlen-

⁵² Hátrahagyott írásai. Matica Slovenská. Vájlok Sándor Petőfi a tótoknál c. dolgozatában (35.1.) említést tesz Krčmérynek egy 1935-ös keletű Petőfi-tanulmányáról, amely szerinte „az igazi Petőfi-kép a tót irodalomtörténetben”. Az állítólagos tanulmányból idézeteket is közöl, leőhelyet azonban nem tüntet fel. A tanulmányt egyetlen szlovák folyóiratban sem találtam meg. Mások is hiába keresték . . .

⁵³ Pocta Maďarov Hviezdoslavovi. Slovenské pohľady. 1930. 254—56. Közli szlovák fordításban Kozma Andornak a Kisfaludy Társasághoz intézett tagfelvételi ajánlását. Ugyancsak a Slovenské pohľadyban (1931. 696.) közli Andrej Mráz az ifjú Országh Pálnak, volt tanítójához, Adolf Medzihradskýhoz írott levelét, amelyben Petőfiről is szó esik. A Slovenský večerník hírt ad Fedor Ruppeldt előadásáról, amelyet Hviezdoslav halálának tizedik évfordulóján rendeztek. Ebben is szóba kerül Petőfi.

⁵⁴ Bujnák kéziratban fennmaradt előadását Csanda Sándor (Pozsony) bocsátotta rendelkezésemre.

⁵⁵ Pavel Bujnák: Arany. Průdy. 1925. 355.

séghez, a szempontok keveredéséhez. Előszóval a pszichológiai magyarázathoz — mint látni fogjuk — társadalmi körülmények által meghatározott jelenségek vizsgálatánál. Az előbbi esetben pedig — az aszódi iskolaváltoztatásról szólva — a nemzeti, sőt faji szempontot lépteti fel meghatározó motívumként, a Petrovics-házaspár szlovák öntudatát igazolandó. Holott a „Színház körül való ólálkodás” — amivel Petrovics István Koreň közlése szerint fiának Petról Aszódra történt átiratását indokolta — inkább lélektani magyarázatot kívánna, hiszen a gyermekben ébredező művészi tehetség és hajlamok jelentkezéséről van szó. De a színház iránti érdeklődés a „magyar környezet”-re vonatkoztatva sem a „könnyelműségnek” mint faji sajátosságnak a megnyilvánulása, hanem mindenekelőtt társadalmi jelenség, a polgárosodási tendenciák egyik megjelenési formája a reformkorban. Bujnák nem jön zavarba akkor sem, amikor Aszód után Selmeceket kell indokolnia. Nem érdekli az a körülmény, hogy Aszódon csak alginázium működött s annak elvégzése után a tanulók — mint Petőfi és társai is — többnyire Selmecen, Pozsonyban vagy Sopronban folytatták tanulmányaikat. Selmec megint jó alkalom Bujnák arra, hogy a szülők szlovák öntudatát hangsúlyozza, akik „a szlovák Selmecebányára adják (fiukat), hogy ettől a magyar környezettől (t. i. Aszódtól) minél messzebbre távolítsák el.” A Pesttel szemben előbb még szlovák környezetnek minősített Aszód így változik át néhány sorral lejjebb már magyar környezetté, hogy Bujnák a maga koncepciójába illeszthesse a selmeci motívumot is.

Hasonló módon jár el a költő lelki alkatának, jellemének rajzában is. Petőfi költői tehetségének titkát egyszerű matematikai művelettel fejti meg: a szülők faji sajátosságainak összeadása révén. Az apát szerb eredetűnek fogadva el kijelenti, hogy „a daloló szlovák jellem a szerb jellemmel vegyítve csak mélyebb költői alkatot hozhatott létre.” A költő egyéniségének olyan szembeötlő vonásai, mint a nagy becsvágy, a büszkeség, az érzékenység, amely gyakran hangulati szélsőségekben jelentkezett, Bujnák szerint mind szlovák sajátosság, „a szlovák szülőktől kapott közvetlen örökség”, s „éles ellentétben áll az arisztokratikus, nyugodt, magyar jellemmel.” Forradalmiságát nem társadalmi körülményeivel és eszmei fejlődésével, hanem lélektani okokkal (érzékenységgel) magyarázza. Erre megint a koncepció érdekében van szükség, hiszen az érzékenység szláv örökség, következésképpen a forradalmi demokratizmus is faji sajátosság, amely megint csak ellenkezik a „nyugodt, realisztikus magyar jellemmel”, persze nemcsak Bujnák szerint — s ez szolgáljon mentségére —, hanem a magyart „kiegyező fajnak”, a Petőfi forradalmiságát pedig szláv vonásnak minősítő magyar liberális irodalomtörténeti iskola szerint is, amelynek tanítását Bujnák készséggel elfogadja. Petőfi politikai fejlődésének és költészetének megvilágítására sajátos teóriát dolgoz ki. Kétféle szabadságelmélet különböztet meg. A nemzeti értelemben vett szabadságot (tulajdonképpen a nemzeti függetlenséget), amely „arisztokratikus”, más szóval magyar nemzeti jellegű, s 1848-ban — Bujnák szerint — „főleg a felsőbb rendek, a mágnások és a nemesség függetlenségét” jelentette. A másik a társadalmi értelemben felfogott szabadság, amely demokratikus jellegű, és szláv színezetű. Petőfi szabadság szerete az utóbbira irányult, szlovák eredetének megfelelően. Ezért a költő „az egész magyarságban egyedül állott a maga demokratikus szabadságkövetelésével és világszabadság élményével.” Sőt éppen emiatt „éles ellentétbe került az egész nemzettel”, mert a magyar népet a „királyhűség” és a „mélyen gyökerező arisztokratizmus” jellemzi. Ennél fogva — mondja Bujnák — Petőfi „szlovák eredetű demokratizmusa” „idegen eszme” a magyarok számára. Láthatjuk, milyen ügyesen egészíti ki a maga nacionalista felfogását a magyar liberalizmus Petőfi-reviziójának egyes tételeivel. Külön-

ben hivatkozik is azokra, akikről a fenti elmélethez gondolatokat kölcsönzött. A magyar irodalomtörténészekre „Tolditól a legújabbakig, akik mindnyájan elévélésnek minősítik Petőfi demokratizmusát.”

A költő Alföld-szeretétét is a szlovák származással magyarázza. Szerinte Petőfi ezt mintegy magára erőszakolja, hogy ezzel is magyarságát dokumentálja. Másrészt azért nyugózi le a pusztá világa, mert ő ott idegen (nem magyar) és „minden a szemébe ötlük, amit a helybeli lakosok (a magyarok) nem vesznek észre.” De szlovák vonás Bujnák szerint Petőfi népiessége is. Népdaleiben „csak a nyelv, a tárgy, a környezet magyar”, de azok felépítési módja „teljesen azonos a szlovák népdaléval”. Hasonló a helyzet a János vitéznél is. Ebben a költő idegen (vagyis szlovák) mesei elemeket „visz át a magyar nemzeti alkotásba”. Az apostolban is a szláv (forradalmi-demokratikus) eszmeiség van jelen — mondja Bujnák —, s Pintér Jenőt idézi tanúnak, aki szerint ez a költemény „nem a magyar szellemből fakadt.”

Folytatni lehetne még, de fölösleges. Ennyiből is kiderül, hogy a nacionalista elfogultság a szlovákoknál éppen úgy Petőfi meghamisításához vezetett, mint a millenniumi Magyarországon. Érdekes, mennyi a közös vonás az élesen szemben álló felek nézeteiben. Abban is egyeznek, hogy Bujnák is elhallgatja — Az apostol kivételével — a forradalmi verseket, noha — mint láttuk — a forradalmiságot Petőfinél szláv jelenségnek minősítette. Úgy látszik, politikai konzervativizmusa még nacionalizmusánál is erősebb volt.

3.

„Kínzó örökség”

A 30-as évek vége a szlovák Petőfi-irodalom leggazdagabb korszaka. 1937—38-ban szinte valamennyi központi lap, a koalíciós és az ellenzéki pártok sajtója hónapokon át ismételten hallatja szavát, felsorakoztatja érveit a költő mellett illetve ellene a pozsonyi Petőfi-szobor visszaállítását körül támadt vihar kavargásában. A szenvedélyes sajtóvita révén Petőfi a szó szoros értelmében az egész szlovák közvéleményt foglalkoztatja ezekben a hónapokban. Az indulatkitörések számos irodalmi, irodalomtörténeti elemet hoznak felszínre, a költő elsősorban mégis politikai vélemények ütközőpontjába kerül. Ezek a társadalmi rétegződés különböző árnyalatait jelzik, végső soron azonban a haladás és a reakció alapvető ellentétére vezethetők vissza. A vita jellegzetessége, hogy túlmutat a szlovák társadalmi-politikai élet keretein. Érinti — Petőfi kapcsán, hozzá mérten — a cseh és szlovák viszonyt, a magyarok és a szlovákok kapcsolatát, a csehszlovák külpolitika bizonyos kérdéseit, sőt — a spanyol polgárháború magyar önkénteseinek küldött Petőfi-szobor közvetítésével — a progresszió erőinek nemzetközi harcához is kapcsolódik.

Az érvek és nézetek ilyen széles szóródása mellett az is jellemzi a 37—38-as Petőfi-vitát, hogy történelmileg is szintézist teremt. Összegyűjti és harcba veti a korábbi évtizedek szlovák nacionalizmusának teljes eszmei fegyverzetét. De szintézist jelent a baloldali szlovák Petőfi-hagyomány szempontjából is, sőt a korábbiaknál teljesebb marxista álláspont megfogalmazására is sor kerül. Ugyanakkor az évszázados pernek — legalább elvileg — a lezárását is jelenti.

A szlovákok szobor-vitájának előzményei közt több olyan mozzanat is található, amely a magyar Petőfi-kultusz körébe tartozik ugyan, de — a közhangulat befolyásolása, a Petőfi-kép formálása vagy éppen új életrajzi adatok és a költői életmű ez ideig kevésbé ismert vonásainak a feltárása révén — szerepet játszik a szlovákok állásfoglalásában is.

E mozzanatok között elsőként kell említeni a csehszlovákiai magyar baloldal Petőfi-kultuszát. Az a vonal, amelyet a Tűz és a Kassai Munkás centenáriumi megnyilatkozása jelez, a 30-as évek elején pedig a Sarló képvisel, később sem szakad meg, sőt egyre határozottabban mutatja a Petőfi-hagyomány korszerű értelmezésének irányát. A szociáldemokraták által szervezett ún. Munkásakadémia a dolgozó tömegek között végzendő ismeretterjesztő-kulturális propaganda fóruma, a csehszlovákiai magyar Petőfi-kultusz egyik legaktívabb szervezete a 30-as évek második felében. Szlovenszko-szerte esteket, műsorral kísért előadásokat rendez a magyar nyelvű lakosság körében. A Csehszlovákiai Népszava és a Magyar Nap kulturális rovata sűrűn tájékoztatja olvasóit a Munkásakadémia által rendezett Petőfi-estekről. Az előadó többnyire Szalatnai Rezső, a műsoron pedig szavalókórusok, előadóművészek, munkásdalárdák és műkedvelő színjátékosok szerepelnek. A programot a költő műveiből állítják össze s a közönség — egyebek közt — olyan alkotásokkal találkozik, mint Az ítélet, Az apostol, A farkasok dala stb.⁵⁶ A cél az „igazi Petőfi-nek”, a forradalom költőjének a megismertetése a magyar tömegekkel.⁵⁷ A Munkásakadémia rendezvényei széles körben propagálják az „új Petőfit” s vele együtt „az új magyar Március” gondolatát.⁵⁸

Nagy aktivitást fejt ki a népfrent-politikát hirdető Magyar Nap is, amely programszerűen vállalta, hogy „Március örökségének őrzője” legyen. A régi Március 90-ik évfordulóján a 48-as idők és példaképek felidézését különösen aktuálissá tette az előretörő fasiszta veszély, amely parancsolóan írta elő a néptömegek forradalmi összefogását. Ezt a célt szolgálják a Magyar Napnak azok a közleményei, amelyek az első Március 15. lefolyásáról, a forradalom fontosabb eseményeiről, Petőfi, Táncsics és Kossuth tevékenységéről számolnak be.⁵⁹ Más cikkek közvetlen kapcsolatot teremtenek a 48-as örökség és az antifasiszta harc aktuális feladatai között, miközben Petőfi forradalmi demokratizmusát, a német elnyomással szemben megnyilvánuló szabadságszeretetét hangsúlyozzák,⁶⁰ vagy éppen az adott helyzetben sokat mondó Mai jegyzetek cím alatt Közép-Európa népeinek közös fellépését sürgetik a fasiszta áradat ellen. Idézik a Buda várán újra német zászló c. verset és szerzőjét, aki „önmarcangoló kinnal döböntett a tegnap és a ma végzetesen közös árulására és szégyenére”.⁶¹ A jelen okulására vállalja a 48-as múltat Laco Novomeský magyar nyelvű cikke is⁶², amely a szlovákoknál az elsők között fedezi fel Petőfi és Janko Král’ szemléleti rokonságában a magyar—szlovák közös hagyományt, s ennek alapján mutat rá a két nép valódi érdekeinek múltbeli azonosságára s az akcióegység fontosságára a jelenben.

A demokratikus összefogás jegyében alakult meg 1936. november 15-én Prágában az ott élő haladó magyarok Petőfi Sándor Köre is, amely élénk viszszhangot keltett csehek és szlovákok közt egyaránt. A Kör megalakulását a cseh és a szlovák kulturális élet olyan vezető alakjai köszöntötték, mint F. X. Šalda és Laco Novomeský. A cseh kommunista mozgalom egyik vezetője, Zdenek Nejedlý pedig személyes megjelenésével demonstrálta a Petőfi szellemében fogant program jelentőségét.⁶³

⁵⁶ Petőfi a miénk! Csehszlovákiai Népszava. 1936. október 18.

⁵⁷ Petőfi-ünnepély Munkácson. Magyar Nap. 1936. március 14.

⁵⁸ Csehszlovákiai Népszava. 1937. március 28.

⁵⁹ A forradalom első napja ... Magyar Nap, 1938. március. Petőfi, Táncsics, Kossuth. Magyar Nap. 1938. március.

⁶⁰ Balogh Edgár: Minden ember lásson s ép legyen. Magyar Nap. 1938. aug. 7.

⁶¹ Fábry Zoltán: Mai jegyzetek. Magyar Nap. 1938. június 11.

⁶² Laco Novomeský: Nem ellenetek, hanem veletek! ... Magyar Nap. 1938. március.

⁶³ A prágai Petőfi-kör megalakulása. Magyar Nap. 1936. november 17.

E program megvalósulásaként került sor a nagyszabású prágai Petőfi-estre, amelyet a Szlovenszón és Kárpátalján megrendezendő márciusi ünnepek bevezetőjének szántak.⁶⁴ Barta Lajos előadása és a műsoron szereplő versek a költő-forradalmár alakját mutatták be a magyar közönségnek. A Kör Petőfi-kultuszának jelentőségét különösen aláhúzza az a tény, hogy hatására éppen akkor kezdenek szorosabbra fűződni a haladó erők kapcsolatai, amikor a Horthy-rendszer idehaza egymás után tiltja be a költő forradalmi műveinek nyilvános előadását. A Petőfi Kör a Petőfi Társasághoz küldött levelében fejezte ki tiltakozását „a magyar kultúra ellen irányuló merénylet” miatt⁶⁵, a csehszlovákiai baloldali magyar sajtó pedig — a betiltással kapcsolatos híryanagy mellett — több olyan költeményt közölt, amelyeket a Horthy-fasizmus indexre tett.⁶⁶ A prágai kör úgy is igyekszik ápolni névadójának emlékét, hogy apró szobor-másolatokat készített Petőfiről. Az elsőt küldöttség viszi a Prágában működő köztársasági spanyol követségre azzal a kéréssel, hogy a kör ajándékaiként a nemzetközi brigádban harcoló Petőfi-századhoz továbbítsák.⁶⁷ A szobrocskához mellékelt kísérőlevél — amelyet a Szlovák Kommunista Párt lapja, a Slovenské zvesti is idéz⁶⁸ — nem hagy kétséget az iránt, hogy a kör Petőfi kultuszának eszmei tartalma szerint kik azok, akik a világszabadság költőjének „legméltóbb, legbecsületesebb és legodaadóbb” követői.

Végül még egy mozzanatot kell megemlíteni a pozsonyi Petőfi-szobor vitájának előzményei közül: Illyés Gyula Petőfi-jének a megjelenését és ismertté válását Szlovenszón. Erre is a magyar baloldal sajtója hívta fel a szlovákok figyelmét. A csehszlovák cenzúra csak több hónapos késéssel engedélyezte a könyv árusítását,⁶⁹ nem utolsósorban a benne olvasható szlovák vonatkozások miatt. De a csehszlovákiai magyar nacionalista sajtó is fanyalogva fogadta, mert „Illyés Petőfiből nem nemzeti, hanem népi forradalmárt akar csinálni, túlságosan előtérbe állítja politikai szereplését.”⁷⁰ A kommunista irányítással szerkesztett Magyar Nap éppen ezt a népi forradalmárt hangsúlyozza és a még mindig megoldásra váró forradalmi feladatok „kínzó örökségé”-re irányítja a közfigyelmet az Illyés könyvéről szóló recenzióban.⁷¹ Egyben a cenzori tilalom ellensúlyozásául több részletet közöl az életrajzból, egyebek közt a költőnek Pozsonyhoz fűződő kapcsolatairól is.⁷² Ezek a körülmények mind szerepet játszottak az 1937—38-ban lezajlott országos méretű szobor-vitában.

A pozsonyi Petőfi-szobor

A pozsonyi Petőfi-kultusz régi keletű. Terjesztői között — a városban élő egykori barátok, kortársak: Szeberényi Lajos, Kolmár József mellett — különösen a Toldy Kör és a munkások szervezetei érdemelnek figyelmet.⁷³ Ez a Petőfi-kultusz

⁶⁴ Nagyszabású Petőfi-ünnepek Prágában. Magyar Nap. 1937. március 4.

⁶⁵ A „Petőfi-Kör” a „Petőfi-Társasághoz”. Magyar Nap. 1937. február 14.

⁶⁶ Magyar Nap. 1937. február 2., február 11, 12., február 28; Csehszlovákiai Népszava. 1937. február 14.

⁶⁷ Petőfi szobra a Petőfi-századnak. Magyar Nap. 1938. február 27.

⁶⁸ Petőfiho kruh rote Petőfiho. Slovenské zvesti. 1938. március 2.

⁶⁹ Szlovenszón is kapható már Illyés Gyula Petőfi-könyve. Magyar Nap. 1937. június 16.

⁷⁰ P. F.: Illyés Gyula Petőfije. Új szellem. 1937. február 15. 10.

⁷¹ Vass László: Kínzó örökség. Magyar Nap. 1936. december 20.

⁷² Kiskőröstől Segesvárig. Magyar Nap. 1938. dec. 20. Petőfi a forradalomban. Magyar Nap. 1936. dec. 24. Petőfi és Pozsony. Magyar Nap. 1937. márc. 18. Illyés Gyula a rejtélyesen eltűnt Petőfi nyomában. Magyar Nap. 1937. nov. 28.

⁷³ Szalatnai Rezső: Petőfi Pozsonyban ... 104.

öltött testet az 1911. szeptember 8-án leleplezett emlékműben. A szobor megalkotását a város szülötte, Fadrusz János vállalta, időközben bekövetkezett halála miatt azonban tanítványa, az ugyancsak pozsonyi születésű Radnai Béla kapta a megbízást. A karrarai márványból készült műalkotás tetemes költségeit a város társadalma adta össze. A közadakozásból a „pozsonyi királyi dohánygyár munkásai” is kivették részüket.⁷⁴ A szobor 1920-ig állott a pozsonyi Nemzeti Színház előtti téren, ahonnan a csehszlovák hatóságok szállíttatták el azzal az indoklással, hogy az utolsó Habsburg restaurációs kísérlete miatt felháborodott szlovák tömegek — Mária Teréziához hasonlóan — Petőfi szobrát is lerombolhatják. Az eltávolított s egy gazdasági épületben elrejtett szobor ügye — mint megoldatlan probléma — éveken át foglalkoztatta azokat, akik vállalták Petőfi eszmei örökségét. A Sarló fiataljai 1931-ben titokban megkoszorúzták, a pestihez hasonlóan: a dunai népek színeit jelképező szalagokkal.⁷⁵ A Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság (a Masaryk Akadémia) pedig 1934 márciusában tartott ünnepi ülésén úgy határozott, hogy székházának udvarán állíttatja fel Petőfi szobrát.⁷⁶ Nemcsak a magyarokat nyugtalanította a szobor sorsa. A szlovák kommunisták is sürgették éveken át „a forrófejű sovinszta hazafiság” által elkövetett „kultúrbotrány” helyrehozását.⁷⁷

Erre, — úgy látszott —, hogy 1937 közepén megérett az idő. A pozsonyi városi tanácsban — Csomor és Stunda csehszlovák agrárpárti magyar képviselőknek, valamint Schultz Ignác szociáldemokrata képviselőnek a közös beadványa alapján — a szobor-ügy napirendre került. Dr. František Kraus szociáldemokrata alpolgármester elnökleletével határozat született a Petőfi-szobor újból való felállítására.⁷⁸

E határozat nemcsak a csehszlovákiai magyarok — fentebb érintett — Petőfi-kultuszának és a szlovák haladó erők támogatásának köszönheti létét. A fejlemények kedvező alakulását befolyásolta a csehszlovák burzsoáziának az a rétege is, amely — Hodža miniszterelnökkel az élén — a fasizmus terjeszkedésével szemben létre akarta hozni a dunai államok szorosabb tömörülését.

Hodža ebbe az irányba mutató gesztusnak szánta 1937 nyarán a Jókai-szobor alapkövetételénél személyes megjelenését, az ez alkalommal Komáromban, majd Érsekújvárott mondott magyar nyelvű beszédeit. Ekkor tett nyilatkozatában juttatta kifejezésre egyetértését a pozsonyi Petőfi-szobor visszaállításával is.⁷⁹ A nyilatkozat a Horhy-Magyarországhoz és általában a magyarokhoz való közeledési szándék kifejezése volt. Így vált a Petőfi emléket őrző pozsonyi szimbólum és maga a költő is — átmenetileg — egy külpolitikai koncepció alkotó elemévé, így nőtt Pozsony problémájából az egész ország ügyévé.

A kedvező döntés érdemét a magyar burzsoá-nacionalista körök maguknak akarták kisajátítani. Ezért tiltakozik a Csehszlovákiai Népszava az ellen, hogy „a Petőfi szellemét megsűfoló és gyűlölő úri magyar klikk magának vindikálja” a szobor-ügy felvetését.⁸⁰ A Prágai Magyar Hírlap úgy áll ki a szobor visszaállítása mellett, hogy a revizionizmus sugallta érvekkel igyekszik bizonyítani Pozsony „ma-

⁷⁴ A pozsonyi Petőfi-szobor. Budapesti Hírlap. 1911. szeptember 9.

⁷⁵ Szalatnai Rezső: Petőfi Pozsonyban... 104.

⁷⁶ LČ: Slávnostné zasedanie maďarskej spoločnosti Masarykovej. Slovenský Večerník. 1934. márc. 13.

⁷⁷ To i to z mestskej rady bratislavskej. Slovenské zvesti. 1937. június 22.

⁷⁸ Petőfiho socha nesmie stáť v Bratislave. Národné noviny. 1937. jún. 22. Tülekedés Petőfi Pozsonyi szobra körül. Csehszlovákiai Népszava. 1937. június 27.

⁷⁹ E. B. Lukáč: Komu stavat sochu? A-Zet. 1937. július 8.

⁸⁰ Tülekedés Petőfi pozsonyi szobra körül. Csehszlovákiai Népszava. 1937. június 27.

gyar múltját és magyar jellegét”.⁸¹ Ezzel lényegében a magyar uralkodó osztályok igényét jelentette be — „a történelmi jog” alapján és Petőfi ürügyén — Pozsony városára. E kísérletekkel szemben joggal hangsúlyozta a magyar baloldal sajtója, hogy „Petőfi szobra csak azok ügye lehet, akik a kőszimbólumot korszerű létté valósíthatják”.⁸² Erre pedig mindenekelőtt „a puszták és a gyárak népe” hivatott és „azok a polgárok, akik a társadalom minden dolgozó rétegével együtt a magyar élet gyökeresen demokratikus újáalakításán dolgoznak”.⁸³ A kétféle vélemény — a szobor felállításának ténybeli helyeslése mellett — éles politikai-ideológiai ellentétet fejez ki. A magyar burzsoá nacionalizmus a „nemzeti” — a valójában az uralkodó osztályok hatalmi törekvéseit jelző — érdekekkel kapcsolja össze Petőfi nevét, a millenniumi kor hagyományainak szellemében. A progresszió híveinél pedig — a költő eszmei hagyatékának korszerű értelmezése szerint — Petőfi a néptömegek vágyait kifejező jelkép, olyan szociális forradalmi program ihletője, amelynek keretében a valóságos nemzeti érdekek is megoldást nyernek.

Hasonló élességgel osztja ketté a szoborügy a szlovák közvéleményt is. Itt — ellentétben a magyar megnyilatkozásokkal — a visszaállítás kérdésében sincs egyetértés, sőt éppen ennek helyeslése vagy ellenzése húzza meg a határvonalat a két tábor között. A vita azért érdekes számunkra, mert az érvek és ellenérvek — a vitatott tényen messze túlmutatva — híven tükrözik a szlovák közvélemény akkori felfogását Petőfi költészetéről, emberi és politikai megítéléséről. E tekintetben következetesen pozitív álláspontot csak a szlovák kommunisták képviselnek, közös platformot alkotva a haladás magyar híveivel. Velük szemben a polgári szlovák sajtó különböző árnyalatai olyan mértékben csökkentik elismerésüket Petőfi iránt, ahogyan egyre inkább jobbra álló csoportok szemléletét tolmácsolják.

Az elutasítás indoklása a leggyakrabban Petőfi és a szlovákok viszonyából veszi érveit. Ezek között számos — Koreň és Szeberényi visszaemlékezéseiből már korábban ismert — életrajzi adalék kerül újra említésre. Mindez újabb adatokkal egészül ki Illyés könyve nyomán. A gyermekkor, az aszódi évek, a selmeci időzés részletei bontakoznak ki a vitacikkekéből. A közvélemény tájékozódhat a költő ifjúkori olvasmányairól, művelődéséről, a katonáskodás és az 1843-as pozsonyi tartózkodás megpróbáltatásairól. A Sytnianský által annak idején „adományozott” renegát, odrodilec (elfajzott) jelző most is gyakran elhangzik, nem egyszer címszövegben is.⁸⁴ Egyben azonban — éppen Illyés Petőfije révén — erősebb hangsúly esik arra a körülményre, hogy a költő „zsenge kora óta tiszta magyar környezetben nőtt”.⁸⁵ Ennek tényszerű tudomásul vétele pedig csökkenti a renegátság fogalmához tapadó erkölcsi elmarasztalás súlyát. Erre vall, hogy a különben elutasító vélemények között is akad olyan, amely felmentést ad a vád alól, mert a költő nem egyéni érdekből, nem a „helyzet mérlegelése alapján”, nem „érett férfiként” vált magyarrá.⁸⁶ Elsősorban nem a szlovák etnikumtól való elszakadását kifogásolják tehát, hanem a felnőtt korban eléjtett egy-egy megjegyzését, szülőhelyének szlovák környezetére, a lutheránus vallásra vonatkozó célzásait. Itt megint Illyés könyvére hivatkoznak és annak közléseit bizonyító adatként felhasználva fogalmazzák meg ítéletüket: „nem tudott kellő

⁸¹ Prágai Magyar Hírlap. 1937. júl. 18.

⁸² Fábry Zoltán: Petőfi szobra. Magyar Nap. 1937. június 27.

⁸³ Újra a Petőfi-szobor. Magyar Nap. 1937. aug. 22.

⁸⁴ O pomníku slovenského odrodilca v slovenskej Bratislave. Národné noviny. 1937. dec. 7. Pomník odrodilcoví v Bratislave. A-Zet. 1938. jan. 12.

⁸⁵ Ked' bol Petőfi Sándor ešte Alexandrom Petrovičom. Slovenská politika. 1937. jan. 17. Komu štatav' sochu? A-Zet. 1937. júl. 8.

⁸⁶ Petőfi v Bratislave? Politika. 1937. júl. 1.

tisztelettel és természetes erkölcsi viszonyulással emlékezni saját származására”, „vallását is megmagyarosította”, ez pedig már a jellem dolga és nem méltó a nagy szellemhez.⁸⁷ Másutt úgy vetődik fel ez a probléma, mint a szavak és tettek közötti egység hiánya, mint a Petőfi egyénisége és Az apostol költője között fennálló „szörnyű kontraszt”, amely „visszataszító”.⁸⁸ Ez ad magyarázatot arra is, miért nem fordították a két világháború közti időben: „nem esett a közvetítés vonalába, jobban mondván, önmaga előtt torlaszolta el az utat”.⁸⁹

Csak a szlovák kommunisták sajtója képes elyszerűen e szemlélet fölé emelkedni, s tudja a történelmi körülményekből megérteni Petőfi gondolkodását. Nem tagadja a költő „sovinizmusának” igazolásául felhozott adalékokat, hanem — a forradalmi harcnak alárendelten — a helyükre teszi azokat. Ezzel a hangsúlyt a költő demokratizmusára veti és forradalmi verseiből, naplójából, újságcikkeiből bőséges bizonyító anyagot is felsorakoztat.⁹⁰ És ez nemcsak „hivatalos” pártvélemény volt. A szlovák egyetemi ifjúság körében is váltott ki egyetértő megnyilatkozásokat,⁹¹ amelyek arra hívják fel a vitakozó felek egyikének, E. B. Lukácnak a figyelmét, hogy Petőfiben a „szabadság és a demokratizmus” jelképét kell látni, és nem szabad fennakadni a „jelentéktelen, emberileg megérthető” apróságokon.

A vita felidézi a nemzeti elnyomás évtizedeit is. Azt az időszakot, amikor Petőfit a türelmetlen magyar nacionalizmus reprezentánsává hamisították, amikor nevét az erőszakos asszimiláció politikai céljaira használták fel. A szlovák polgári sajtó tudatosan épít — a szobor elleni hangulatkeltés céljából — azokra a keserű érzésekre, amelyek még élénken élnek az idősebb nemzedékben a régi március 15-ti iskolai ünnepélyekhez kapcsolódóan.⁹²

A nemzeti párt lapja, a Národné noviny a közrend felborulásától tart, ha a visszaállítandó szobor előtt megismétlődnek majd a márciusi ünnepek, koszorúval, csokrokkal, magyar nemzeti szalagokkal és a Nemzeti dallal.⁹³ Egyben azonban maga is demonstrációkra, tiltakozó tömegüntetésekre biztat, hogy a hatóságokat a határozat visszavonására kényszerítse.⁹⁴ De a szlovák nacionalisták ellenérvei közt többször emlegetett „Talpra magyar”-nak is van már ekkor a szlovákoknál más értelmezése is. Megint a kommunisták azok, akik — sértődést, elfogultságot félretéve — eredeti jelentésében idézik azt a verset, amely „a magyar népet a feudális rabság ellen mozgósította”, s „amelyből a szlovák nép is megtanulhatja gyűlölni ellenségeit, mostani elnyomóit”.⁹⁵

Csak a helyzet jellemzésére említjük meg, hogy a Petőfi-szobor még külpolitikai aggodalmakat is keltett konzervatív nacionalista körökben. Mert azzal is érveltek a polgári köztársaságban, hogy az Akasszátok föl a királyokat republikánus költőjének szobra nem vallana „tapintatra”, és „hasznos” sem volna a két legjobb szövetségessel: Romániával és Jugoszláviával szemben, amelyek mindegyike királyság.⁹⁶ Ezek után azon sem csodálkozhatunk, ha a rebellis költő a Horthy-Magyarországgal kiéptendő „lehető legjobb kapcsolatoknak” is újtában áll, minthogy ez esetben is

⁸⁷ Petőfi v Bratislave? Politika. 1937. júl. 1.

⁸⁸ E. B. Lukáč: Cesty usmierenia. A-Zet. 1937. július 11.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Cesty šovinizmu. Slovenské zvesti. 1937. december 10.

⁹¹ Heinz J. Tauber orvostanhallgató levele E. B. Lukáč-hoz. Matica Slovenská.

⁹² Petőfi v Bratislave. Politika. 1937. júl. 1.

⁹³ Petőfího socha nesmie stáť v Bratislave. Národné noviny. 1937. jún. 22.

⁹⁴ Petőfího pomník. Národné noviny. 1937. június 24.

⁹⁵ Štvú proti Petőfimu a plúc nemajú. Slovenské zvesti. 1937. június 24.

⁹⁶ Petőfího pomník. Národné noviny. 1937. június 24.

„tulajdonképpen királyságról” van szó. Az óhajtott egyetértésnek a közös eszmei alapja is kapcsolódik Petőfihez, hiszen „ünneplését Magyarországon is betiltották és megakadályozták, mert forradalmi költészetével a marxisták visszaéltek”.⁹⁷

A Hodža-kormány külpolitikai koncepciójába iktatott Petőfi-kérdés így került be — ellentétes előjellel — a szlovák konzervatív nacionalizmus külpolitikai elgondolásai közé. Mind a kettő burzsoá álláspont volt, de az utóbbi mégis közelebb állt az igazsághoz. A Horthy-fasizmussal kötendő szövetséghez ugyanis a nyílt reakció útja volt a legrövidebb.

A Národníe noviny ellen a vita hevében olyan megjegyzés is elhangzott, hogy szerkesztői csak a „Talpra magyar”-t ismerik, egyébként tájékozatlanok Petőfi költészetében.⁹⁸ Ez az elmarasztalás azonban igazságtalan. Nemcsak a Szlovák Nemzeti Párt lapjában közölt vitacikkek, hanem a sajtókampány egész anyaga is arról tanúsodik, hogy a 30-as évek végén hangadó szlovák értelmiségi körök előtt a költő életműve korántsem volt annyira ismeretlen, mint azt a fordítások hiánya föltételezni engedné. A vitakozó felek az életrajzi adalékokon kívül Petőfi műveivel is igyekeztek érveiket alátámasztani. Ez pedig — a vita heveségét és méreteit tekintve — azt jelenti, hogy a szlovák közvélemény tájékozottsága újabb ismeretekkel gyarapodott. A már említettekén kívül olyan költeményekről esik szó a vitacikkekben, mint a Dobzse László,⁹⁹ az Ausztria,¹⁰⁰ A nép nevében,¹⁰¹ a Tiszteljétek a közkatonákat!¹⁰² a Szülőföldemen,¹⁰³ a Szüleim halálára,¹⁰⁴ A magyar nép!¹⁰⁵ Ezek közül előzőleg csak A nép nevében és a Szüleim halálára c. vers jelent meg szlovákul, az előbbi Votruba, az utóbbi Hviezdoslav tolmácsolásában. A felsorolt költemények többnyire néhány soros idézettel, vagy a bennük kifejezett gondolat prózai változatával jelentkeznek a vita anyagában. Így is alkalmasak arra, hogy az életmű egy-egy újabb vonását villantsák fel a szlovák olvasók előtt, noha a vitázó felek mindegyike a maga politikai beállítottsága szerint magyarázza a verseket. A DAV Petőfi-tanulmánya után ismét szóba kerülnek a prózai művek is, az Úti jegyzetek és Az Egyenlőségi Társulat proklamációja, amely — az idézet révén — a politikus Petőfi arcélét világítja meg a szlovákok számára.¹⁰⁶

Petőfi minden népé, a szlovák nép költője is

A szobor felállítására akkor nem került sor. Megakadályozta a szlovák nacionalizmus harsány tiltakozása, még inkább a háborús események előjátéka. De a körülötte zajló sajtócsata színvallásra kényszerítette a szlovák társadalom különböző érdekű és felfogású csoportjait, ill. azok szószólóit s ez a színvallás végső soron a haladáshoz való viszony kérdésére adott választ. A vita gazdagította a költőről szerzett ismereteket, tovább formálta a szlovák Petőfi-képet. Ez pedig a korábbiakhoz képest jelentős változást mutat. Nem az ellentmondásossága szűnt meg, hiszen a nézőpontok most is különbözőek, s ez lehetetlenné teszi az eltérő jegyek harmónikus

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Štvů proti Petőfimu a plúc nemajú. Slovenské zvesti. 1937. június 24.

⁹⁹ O pomníku slovenského odrodilca v slovenskej Bratislave. Národníe noviny. 1937. dec. 7.

¹⁰⁰ Cesty šovinizmu. Slovenské zvesti. 1937. december 10.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Oslobodený národ podáva dôkaz svojej dobrej vôle. A-Zet. 1938. jan 12.

¹⁰⁴ Vzťah Alexandra Petroviča-Petőfiho k Slovensku. Slovenský hlas. 1938. január 21.

¹⁰⁵ O pomníku slovenského odrodilca v slovenskej Bratislave. Národníe noviny. 1937. dec. 7.

¹⁰⁶ Cesty šovinizmu. Slovenské zvesti. 1937. december 10.

egybefogását. De megváltozott az arány az igazi Petőfire valló, karakterisztikus vonások és a torzulások között, az előbbieik javára. Találunk ugyan most is bőven olyan hamis jegyeket, amelyek szerint Petőfi nem demokrata-forradalmár, „nem is kultúrmunkás, mint Jókai, Madách vagy Arany,¹⁰⁷ hanem „a hatalmaskodó magyar nacionalizmus költője¹⁰⁸ aki más népektől megtagadott minden jogot a szabadságra”¹⁰⁹ De a kép karakterét már nem ezek, hanem az olyan vonások határozzák meg, amelyek — a művészi zsenialitás mellett — az életmű antifeudális, monarchiaellenes és antiklerikális jellegét hangsúlyozzák.¹¹⁰ A vita legfontosabb eredménye pedig az, hogy ennek keretében fogalmazódott meg a szlovákoknál először — de félreérthetetlenül és végérvényesen — az a tétel, hogy „Petőfi nem csak a magyar nép költője, hanem általában a népé, minden népé, és így a szlovák nép költője is. Csak híd lehet, amely összeköti a népeket, átívelve minden nyelvi és országhatárt”.¹¹¹

Ha ez a tétel egyelőre nem is több elvi nyilatkozatnál, ha a gyakorlatban csak évekkel később, a felszabadulás után nyer is igazolást, mégis korszakhatárt jelöl Petőfi szlovák recepciójában. Nemcsak a szobor-vita lezárásaként fogadhatjuk el, hanem a közel száz éves per ítélethírdetéseként is. Igaz, hogy az ítélet még nem jogerős, majd a történelem fogja jogerőre emelni. De már ekkor is jelzi, hogy a viszontagságos út után Petőfi bevonult, otthonra lelt a szlovákoknál is.

Amit az erőszak évtizedeken át nem tudott elérni, azt megvalósította a magyar és szlovák haladó erők összefogása.

Иштван Чукаш

ДАННЫЕ К ВЕНГЕРСКО—СЛОВАЦКИМ ЛИТЕРАТУРНЫМ СВЯЗАМ МЕЖДУ
ПЕРВОЙ И ВТОРОЙ МИРОВЫМИ ВОЙНАМИ
(Борьба мнений о литературном наследстве Ш. Петёфи)

Данная публикация является одной из глав исследования автора, в котором рассматривается развитие взглядов на поэзию Ш. Петёфи в словацкой литературе.

Когда марксистское литературоведение неоднократно указывало на тот факт, что поэзия Петёфи играет роль „водораздела”, тем самым оно обращало внимание на то, что оценка художественного творчества поэта в перую очередь зависит от политической точки зрения. Что данное положение является верным не только в венгерской литературе, но и в других, лучше всего доказывается примером словацкой литературы.

Судьба поэзии Петёфи, интенсивность её изучения, противоречивость суждений о ней, крайне несправедливые оценки поэта и их постепенное оглаживание — все это показывает не только развитие венгерско—словацких отношений но и внутреннюю общественно-политическую дифференциацию. По сравнению с общественно-политической оценкой художественная точка зрения была второстепенной, она подчинялась политической и зависела от неё. Гармония политической и эстетической системы оценок и нерасторжимое единство художника и революционера могло быть вполне признано только после освобождения Словакии.

Исходя из вышеизложенного, можно ответить на вопрос, почему словаки не признавали Петёфи в эпоху революции 48-го года, когда посредством немецкого языка с его именем познакомились и более отдаленные страны Европы.

Хотя программа национального пробуждения школы Штура имеет много родственных черт с революционным демократизмом Петёфи, всё же существующий тогда венгерско—

¹⁰⁷ Petőfiho socha nesmie stát' v Bratislave. Národné noviny. 1937. június 22.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ O pomníku slovenského odrodilca v Bratislave, Národné noviny. 1937. dec. 7.

¹¹⁰ Komu stavať sochu? A-Zet. 1937. júl. 8.

¹¹¹ Ján Poničan. Certy šovinizmu. Slovenské zvesti. 1937. dec. 10.

словацкий политический антагонизм воздвиг непроницаемую стену между поэтом революции и словаками, поддерживающими политику австрийского правительства. Это противоречие усиливается ещё больше тем различием, которое существует с точки зрения утопического социализма и революционного радикализма между школой Штура и Петёфи. В художественной литературе это различие отражается в романтическом понимании народности и в народном реализме Петёфи.

Существенными элементами споров о Петёфи на почве политических противоречий являются происхождение поэта, часто повторяющиеся упреки со стороны словаков в национальной нетерпимости поэта и обвинение его в ренегатстве. Так как словацкая литература о Петёфи постоянно обсуждала эти вопросы и в эпоху 1867—1918 гг. и во время буржуазной республики, то их выяснение и является одной из важнейших задач данного исследования.

Список расчётов, написанных в селе Кишкунфеледьхаза и письмо отца Петёфи конца 1848 года свидетельствуют о том, что Иштван Петрович старший владел венгерским языком хорошо, но допускал грамматические ошибки. Следовательно у обоих родителей Петёфи родным был словацкий язык и они ассимилировались на равнине в венгерском окружении. В двуязычной семье Петёфи мог усвоить и словацкий язык, но его национальное самосознание с самого начала безоговорочно связывало его, под влиянием чистого венгерского окружения, с венгерским народом. Нельзя сказать, что он стал венгром потому, что он уже с малых лет воспитывался как венгр. По своему национальному сознанию он никогда не принадлежал к словакам. Его высказывания в Асде и Шелмеце не являются отречением от словацкого народа, а выражением патриотизма эпохи реформ.

Политические взгляды поэта вначале определяются либерально-дворянским национализмом. Но в его мирозерцании уже в это время возникает более сильное социальное чувство под влиянием накопленного им горького жизненного опыта и близости к народу. Это подкрепляется изучением идей утопистов-социалистов и истории французской революции. Революционный демократизм поэта сохраняет элементы либерально-дворянского национализма, но эти элементы подчиняются у него революции и её программе общественного прогресса.

В его стихотворениях, написанных против национальных меньшинств, основным лирическим содержанием является забота о судьбе революции, а не национальная ненависть. Этому положению соответствует его политическая деятельность 48 года, в ходе которой он пришёл к признанию полного равноправия национальных меньшинств тогдашней Венгрии.

В 1867—1918 годы оценка Петёфи словаками определяется с одной стороны, насильственной ассимиляцией словаков с венграми и, в связи с этим, борьбой венгерского и словацкого национализма, а с другой стороны — развитием дифференциации словацкого общества. Под влиянием этих факторов сложились две линии в интерпретации наследства поэта, которые пережили эпоху Франца—Иосифа и по существу дошли до освобождения 1945 года.

Насильственная ассимиляция, начатая после 1867 года и служащая ей пропаганда, в которой важную роль уделяли патриотической поэзии Петёфи, вызвали враждебное отношение против венгров и Петёфи в среде консервативной словацкой интеллигенции. Это настроение было усилено собиранием и публикацией воспоминаний о семье поэта, юношеских высказываниях и связях со словацким народом.

Мартинская националистическая печать заняла на основании всего этого последовательное враждебное отношение к Петёфи.

Она теоретически объясняла свою позицию в рецензиях о переводах Матценауера и Подградского, которые она не без основания оценивала как стремление к ассимиляции.

Параллельно с предшествующей развивается вторая линия в интерпретации наследства Петёфи, которая начинается с выступления оппозиционно настроенной молодёжи 70-х годов после эпизодических случаев идеологического влияния поэта (Янко Краль, Ян Ботто, Грайхман, Вильям Паулины-Тот). В стремлениях этой молодёжи выражается развитие капиталистических отношений и соответственно этому и потребности современной реалистической литературы.

Они признают Петёфи в идеологическом и художественном отношении своим учителем. Из них Ораг—Гевьдослав развивает бескомпромиссно эту традицию.

С одной стороны, он творчески усваивает наследство Петёфи, а с другой, он делает своими переводами конца XIX — начала XX веков лучшие стихотворения венгерского поэта достижением словацкой культуры.

Эту традицию развивает дальше словацкая печать, находившаяся под влиянием идей гласистов, (Словенский Денник, Сл. Тыжденик) которая была более прогрессивной по сравнению с мартинской консервативностью. Усиливающееся рабочее движение, до которого стихотворение Петёфи „Во имя народа“ дошло через чешский язык, продолжает прог-

рессивную традицию поэта ещё последовательно. С этого времени начинается процесс признания поэта-революционера.

Эти две линии, образовавшиеся в эпоху 1867—1918 годов, продолжают существовать и между двумя мировыми войнами. Буржуазный национализм, захвативший политическую власть в борьбе против Петёфи использует все аргументы, факты и предрассудки, унаследованные от прежних десятилетий. Делается попытка научно оправдать эти националистические традиции (университетские лекции П. Буйнака). Против этого левые силы буржуазии и особенно рабочая печать всё последовательнее и принципиальнее защищает идейное наследство Петёфи и подчеркивает его историческую актуальность. Пример поэта и его учение служат единству антифашистских сил. Признание и пропаганда левыми словацкими силами наследства Петёфи смыкается со стремлениями прогрессивной части чехословацких венгров. В конце 30-х годов в коммунистической газете „Словенске звести“ получает выражение первая, идейно обоснованная и, по существу, до наших дней верная словацкая позиция о Петёфи.

Февраль 1948 года создал благоприятные условия для окончательного решения вопроса о месте наследства Петёфи в Словакии. После падения буржуазного национализма уже больше не обвиняли Петёфи в Словакии в национальном предательстве. Печать народной власти в связи со столетним юбилеем, публикацией переводов стихотворений и статьей поэта воздала должное его памяти. В этой новой благоприятной атмосфере мог появиться „Апостол“, переведенный на словацкий язык Е. В. Лукачем, и самое молодое поколение словаков в это же время смогло прочитать: „Витязя Яноша“ в переводе Ивана Мойка.

Но с художественной и политической точек зрения самым значительным фактом является издание лучших произведений Петёфи, переведенное Яном Смерком.

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
(SECTIO PHILOLOGICA)

Nyelv és irodalom. I. 1955.

Nyelv és irodalom. II. 1956.

Irodalom. I. 1958.

Irodalom. II. 1959.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960—1961) 1961.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus II. 1962.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus III. 1963.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IV. 1964.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. V. 1965.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VI. 1966.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VII. 1967.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII. 1968.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IX. 1969.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X—XI. 1971.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XII. 1972.